

Чічкань Марія Валеріївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного та приватного права,
Кот Владислав Володимирович,
здобувач вищої освіти, 1-го курсу магістратури

Національний університет «Чернігівська політехніка»

ДІЯ ПРИНЦИПУ НЕПОРУШНОСТІ ДЕРЖАВНИХ КОРДОНІВ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

З давніх часів кордони між державами часто змінювалися внаслідок практично безперервних війн, що відбувалися, як правило, за територію та природні багатства. Однак, після Першої та Другої світових воєн держави дійшли висновку, що необхідно мінімізувати повторення подібних за своїм масштабом конфліктів, які позбавлені за своєю суттю будь якого сенсу, оскільки війна відбувалася виключно за території та природні копалини, що з погляду сучасної людини є дикунством та варварством. Так, у процесі створення Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) та прийняття її Статуту 26 червня 1945 року, який набрав чинність 24 жовтня того ж року, було прописано низку ключових правил (принципів), якими повинні керуватися держави в рамках міжнародних відносин та мирного співіснування.

На жаль, кількість збройних конфліктів у XX - XXI столітті, які пов'язані з територіальними претензіями та намаганням захопити якомога більше природних ресурсів з метою перетворитися на економічного гегемона та диктувати свої правила гри на міжнародній арені, яскраво свідчить про неспроможність зусиль міжнародної спільноти щодо стримання військової агресії у світі.

Так, наразі Україна опинилася в умовах фактичного невиконання основних принципів та норм міжнародного права саме в частині, що стосується принципів невтручання у внутрішні справи держави та непорушності державних кордонів.

Окреслену вище тему досліджувала низка вітчизняних науковців, серед яких можна виділити: Бахрах Д.М., Бехруз Х. Н., Войціховський А. В., Грушко М. В., Клименко Б.М., Купрієнко Д. А., Мацко А. С., Савчук К. О. та інші.

Статут ООН визначає наступні принципи міжнародного права: рівноправності і самовизначення націй та народів, мирного співробітництва, суверенної рівності держав, сумлінного виконання міжнародних зобов'язань, мирного вирішення міжнародних спорів, незастосування сили або загрози силою, невтручання у внутрішні справи держав [1]. З першого погляду можна припустити, що ООН не визнає непорушність державних кордонів, оскільки такого принципу Статут цієї організації не містить, однак це не відповідає дійсності.

На нашу думку, принцип непорушності державних кордонів частково охоплюється принципом невтручання у внутрішні справи держав. Це пояснюється тим, що принцип невтручання у внутрішні справи держав складається з наступних зобов'язань: утримання від безпосереднього або опосередкованого втручання; уникнення як індивідуального, так і

колективного втручання; утримання від втручання як у внутрішні, так і в зовнішні справи, що належать до внутрішньої компетенції держави; утримання від збройного втручання або погрози таким втручанням та інші аспекти [2, с.44].

У цьому контексті важливо також згадати про розширене тлумачення принципу невтручання у внутрішні справи держави, яке наводиться у Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, яка затверджена резолюцією 2625 (XXV) Генеральної Асамблеї ООН від 24 жовтня 1970 року. Зазначена Декларація розкрила більш широко зміст кожного з принципів міжнародного права, які зазначені в Статуті ООН та встановила зобов'язання держав у цій сфері. Так, щодо принципу невтручання у внутрішні справи держав було зазначено наступне: «Жодна держава або група держав не має права втручатися прямо чи опосередковано з будь-якої причини у внутрішні та зовнішні справи будь-якої іншої держави. Внаслідок цього збройне втручання та всі інші форми втручання або будь-які загрози, спрямовані проти правосуб'єктності держави або проти її політичних, економічних та культурних засад, є порушенням міжнародного права» [3].

Таким чином, Декларація визначила, що втручання у внутрішні справи держави є порушення міжнародного права. При цьому таке втручання може мати будь які форми, в тому числі в збройний напад. Таким чином принцип непорушності державних кордонів тісно пов'язаний із принципом невтручання у внутрішні справи держав, оскільки деякі з форм такого втручання (наприклад напад на державу) не можуть здійснювати не інакше як шляхом порушення державного кордону, його перетину збройними силами іншої держави або збройними угрупованнями, які мають на меті дестабілізувати державу з середини. Тому, відсутність такого принципу, як непорушність державних кордонів у Статуті ООН, в цілому компенсується включенням його змісту в принцип невтручання у внутрішні справи держав.

Як окремий принцип, непорушність державних кордонів було закріплено у Заключному акті Ради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 р. Цей акт було підписано всіма тогочасними країнами Європи, а також США, Канадою, що на нашу думку, робить даний принцип у певній мірі універсальним. Вищезазначений правовий акт містить зобов'язання держав-учасників утримуватися від будь-яких зазіхань на кордони один одного та кордони всіх країн Європи. Визнання кордонів вважається відмовою від будь-яких територіальних домагань країн Європи. Зміна меж може здійснюватись лише у відповідності до міжнародного права [2, с.44].

Досліджуючи принцип непорушності державних кордонів слід звернути увагу на окремі положення Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. які регулюють питання встановлення державних кордонів та їх непорушності, що зумовлено насамперед тим, що кордони між державами встановлюються на підставі двосторонніх угод, які за своєю правовою природою та учасниками є міжнародними. Так, відповідно до частини 2 статті 62 вищезгаданої конвенції не можна посилаючись на докорінну зміну обставин як на підставу припинення договору, якщо цей договір установлює межі [4]. У зв'язку з цим також доцільно згадати Віденську конвенцію про правонаступництво держав щодо договорів 1978 р., оскільки можуть виникати ситуації, коли держава розпадається на декілька менших або утворюється нова шляхом з'єднання інших держав. Згідно зі статтею 11 вищезгаданої конвенції правонаступництво не зачіпає меж, установлених договором [5]. Тобто, навіть якщо з моменту укладення договорів про

визначення кордонів, в одній із держав трапилися докорінні зміни обставин (революція, насильне захоплення влади тощо), то інша держава не має права визнавати такий договір не чинним, оскільки в такому разі будь який договір щодо кордонів може бути визнано не чинним, що призведе до хаосу в міжнародних відносинах та постійним конфліктам за територію. Така міжнародна заборона є виправданою для забезпечення безпеки та стабільності міжнародних відносин між країнами.

Особливої уваги заслуговує питання встановлення цих самих кордонів, які є непорушними. Так, існує декілька способів їх проведення, а саме: астрономічний, орографічний, геометричний. Кожен з цих способів не є ідеальним з огляду на те, що вони не враховують деякі фактори, як наприклад етнічний склад населення та густоту його розселення.

Звичайно, на перший погляд, може здатися, що справедливим способом встановлення державного кордону між країнами є застосування національного принципу, оскільки в такому випадку, за ідеальних умов, кожна із національних груп населення буде проживати виключно в рамках своєї національної держави. Проте, такий підхід є помилковим, що доведено практикою та історичними подіями. Наприклад, за етнічним принципом неможливо провести кордони на території Балкан, оскільки етнічні серби з огляду на минулі історичні події розкидані значними групами далеко за межами своєї національної країни. Так, вони становлять значну частку в Хорватії, а також Боснії та Герцеговині, де відносно не так давно точилися запеклі війни після розпаду Югославії саме на ґрунті етнічного та релігійного протистояння. Теж стосується угорців частка яких проживає в Румунії, Україні, Словаччині та Австрії. В чистому вигляді національний принцип формування кордонів застосувати неможливо, особливо на сьогодні, оскільки в такому разі доведеться перекроювати карту Європи і наслідки до яких це може призвести будуть непередбачувані. Жодна з країн на сьогодні добровільно не погодиться передати частину своєї території, якщо в заміні нічого не отримає (як правило такої ж території з такими ж природними умовами та ресурсами і не менше). Крім цього, постає актуальне питання про право народів на самовизначення, оскільки в сучасних реаліях далеко не кожен народ має власну державу, наприклад каталонці та баски є частиною Королівства Іспанії, бретонці частиною Франції і т.д. В такому разі постає питання про надання таким народам права на створення своїх держав, що на нашу думку, призведе до ще більших конфліктів та спірних ситуацій ніж наразі, оскільки в даному контексті формула «чим більше тим краще» не працює, а навпаки призведе до хаосу та анархії.

Універсального рішення, щодо питання встановлення державних кордонів, наразі немає. Людство навряд чи вигадає такий спосіб, який би влаштував усіх. На нашу думку, при визначенні державних кордонів необхідно керуватися багатьма факторами, які оцінювати потрібно в сукупності не віддаючи перевагу лише одному.

Щодо змісту принципу непорушності державних кордонів, то він включає в себе низку обов'язків для держав, які є суб'єктами міжнародного права. З комплексним урахуванням Статуту ООН та інших нормативних актів у цій сфері до основних обов'язків належать:

- визнання існуючих кордонів як юридично встановлених;
- визнання непорушності кордонів усіх держав;
- відмова від будь-якого територіального домагання або дій, спрямованих на узурацію частини або всієї території будь-якої держави на цей момент і в майбутньому;

- зміна своїх кордонів допускається лише за взаємною, добровільною згодою відповідних держав [5, с.44].

Зважаючи на свою актуальність у сучасному світі принцип непорушності державних кордонів стикається з низкою ключових проблем, які впливають на світове співтовариство загалом та на кожну державу окремо. Так, до таких проблем можна віднести: 1) по-перше, наявність значних територіальних конфліктів, що унеможливають тісну співпрацю конфліктуючих сторін, налагодження конструктивного діалогу і як наслідок взаємні недружні дії, війни, тощо. До прикладу, це Ізраїль та Палестина, Індія та Пакистан, Індія та Китай, Вірменія та Азербайджан тощо; 2) по-друге, військові конфлікти та спроба анексії території. Яскравим прикладом цієї проблеми є окупація регіонів України з боку РФ в 2014 та 2022 рр.; 3) по-третє, широкі амбіції держав, які прагнуть здобути світову гегемонію не тільки в економічній та політичній сферах, але й в інших сферах загалом. До таких держав відносяться Китай, РФ. 4) по-четверте, проблема захисту держави та кордонів від несанкціонованих кібератак з боку інших держав. Також слід врахувати, що у сучасному світі виникають нові виклики в області цифрової безпеки, і кібератаки можуть викликати напругу між державами і порушувати принципи непорушності кордонів в кіберпросторі.

Підсумовуючи вищевикладене можна зробити певні висновки. Спроба держав запобігти новим війнам після Другої світової війни шляхом встановлення міжнародних зобов'язань та принципів для таких держав заради мирного співіснування виявилось невдалою. Закріплення на договірному рівні принципу непорушності державних кордонів в низці міжнародних договорів, на жаль, не сприяло зменшенню конфліктів у різних куточках світу. Обов'язковість його дотримання забезпечується міжнародним співтовариством на добровільних засадах, що є загальною проблемою для всіх галузей міжнародного права, оскільки міжнародне співтовариство наразі не спроможне виробити дієві механізми для підтримання міжнародного миру та правопорядку.

Також неможливо виробити універсальне рішення у способі встановлення державних кордонів, яке задовольнило б усі сторони, компроміс між державами зустрічається вкрай рідко і невідомо чи прийде людство коли-небудь до світу без конфліктів на ґрунті територіальних спорів та встановлення кордонів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf (дата звернення: 25.11.2023 р.).
2. Войціховський А. В. Міжнародне право : підручник. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 544 с.
3. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/140050___140050 (дата звернення: 25.11.2023 р.).
4. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23.05.1969 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text (дата звернення: 25.11.2023 р.).
5. Віденська конвенція про правонаступництво держав щодо договорів від 23.08.1978 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_185#Text (дата звернення: 25.11.2023 р.).